

PETR JEMELKA:**Reflexe environmentální problematiky
v dějinách české a slovenské filosofie**

Studie a prameny k myšlení v českých zemích, sv. 12

Praha: Filosofia 2016, 245 s.

Zatiaľ čo v zahraničí tvorí téma prostredia štandardnú súčasť filozofickej a etickej historiografie, u nás stojí stále mimo centra pozornosti, hoci ide o bytostne filozofickú problematiku. Jemelkova retrospektíva je snahou o doplnenie tohto chýbajúceho obrazu českých a slovenských dejín myslenia i snahou o príspevok k ich ďalšiemu kultúrnemu kontaktu a rozvoju.

Recenzované dielo je nielen syntetizujúcim pohľadom zachytávajúcím významné rysy filozofického myslenia v našej oblasti, ale predstavuje aj argument pre obhajobu názoru o pôvodnosti a autentickejši filozofickej tvorby ako významnej súčasťi našej duchovnej kultúry. Podľa prísľubu autora v úvode prináša dielo i doposiaľ neznáme informácie (napr. upozornenie na konfrontáciu spoločnosti 19. stor. s faktom ekologickej krízy postihujúcej vtedajšiu prírodu a krajinu), ako aj premenu pôvodného hodnotenia situácie.

P. Jemelka z Katedry občianskej výchovy Pedagogickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne nadväzuje na svoje predchádzajúce výskumy publikované v monografiách (Jemelka, P. (2002): *Environmentalismus v českém filozofickém myšlení 1. poloviny 20. století*. Brno: MU; Jemelka, P., Lesňák, S., Rozemberg, A. (2010): *Environmentalismus a slovenská filozofia*. Trnava: UCM; Binka, B., Jemelka, P. (2015): *Počátky českého a slovenského environmentalismu – vybrané kapitoly*. Brno: MU) alebo v samostatných štúdiách v časopisoch a vedeckých zborníkoch (napr. o A. Siráckom, I. Hrušovskom, J. Maliarikovi a ďalších). Recenzované dielo obsahuje niektoré staršie príspevky a ich revízie, prináša nové informácie, reflexiu a syntézu, svoj výskum však autor nepovažuje z objektívnych dôvodov za komplexný a završený.

Práca je rozčlenená do kapitol (Několik pohledů na nejstarší období; Vývoj v 19. století; Přelom století a následný vývoj; Od krásy přírody ke kritice civilizace; Válečná léta a další vývoj naší filosofie; Peripetie problému prostředí v období tzv. normalizace) zväčša podľa kritéria chronológie, čitateľ sa preto v knihe dokáže dobre orientovať, k čomu prispieva aj prehľadový menný register.

P. Jemelka mapuje jednak priamu reflexiu environmentálnej problematiky a jednak zhodnocuje jej prehistóriu v Čechách a na Slovensku. Vo svojom výklade (skôr) opatrne zasahuje aj do starších dôb, ktoré poskytujú v tejto oblasti pozoruhodné podnety, hlavne autentické reflexie prírody v zmysle neúžitkovom či neteologickom.

Najstaršie obdobie, v ktorom sa objavujú reflexie prírodného prostredia, je podľa Jemelku obdobie stredoveké (alegorický výklad morálky v encyklopédii P. Žídka, ktorý medzi živočíchmi zaraďuje i človeka) a novoveké (prvé systematické botanické práce T. Háječka a A. Zalužanského; prvé vlastivedné syntetizujúce pokusy B. Balbína). Okrem týchto českých „prehistorických“ zdrojov environmentálnej reflexie vystopoval P. Jemelka začiatky podobného myslenia aj na území novovekého Slovenska (zakladatelia prvých botanických záhrad, autor slovenského názvoslovía rastlín J. Lyczei či dielo M. Sentiványho, s. 13-23).

Vývoj českého myslenia 19. storočia interpretuje autor na pozadí línie svetového myslenia osvietenstvo – hegelianizmus – herbartizmus – darvinizmus – pozitivizmus. Väčší priestor venuje hegelianovi A. Smetanovi („obrat pôvodní lidské závislosti v moc nad přírodou“, s. 36), potom je to J. E. Purkyně, ktorý prekračuje herbartizmus (jeho ekologický zorný uhol spočíval hlavne v tom, že prisúdil význam vplyvu vonkajšieho prostredia na organizmy, zaujímavý je i panteistický variant ontologického zdôvodnenia panského vzťahu človeka k prírode, s. 39-43). Za najvýznamnejšieho autora tohto obdobia považuje Jemelka J. Záborského (nachádza uňho tri obvyklé typy argumentácie šetrného zaobchádzania so zvieratami, ktoré neskôr rozvinula aj environmentálna etika, s. 62). P. Jemelka uvádza, že „někteří z těchto autorů jsou natolik pozoruhodní originalitou svých myšlenek, že je právem můžeme označit za první průkopníky environmentálně filosofického myšlení, kteří v mnohém o řadu desetiletí předběhli dobu“ (s. 57), ako však dodáva, nenašli pokračovateľov.

Na prelome 19. a 20. storočia stojí za pozornosť autorova kritika i ocenenia filozofických argumentov v diskusii o evolucionizme a vitalizme, ale aj diskusia o konkrétnych bioetických problémoch doby (napr. obhajoba vivisekcie u F. Mareša proti súdobým aktivistom, s. 79). V tejto kapitole analyzoval Jemelka nietzscheovské inšpirácie, ktoré tiež vniesli do českej filozofie environmentálny obsah, aj keď značne rozporuplný: u L. Klímu vysledoval súciti k zvieratám ako nástroj na prekonávanie degeneračnej ľudskosti (s. 90), u J. Váchala zase mizantropiu prameniáciu v ničení krásy prírody z dôvodu rozmachu ľudskej civilizácie (s. 91-93). Kapitulu zakončuje P. Jemelka príkladom panského prístupu k prírode cez ukážky z diel O. Březinu (s. 94-95).

Oproti predchádzajúcemu skúmanému obdobiu úroveň reflexie podľa autora kvalitatívne upadla: „v kritickém přístupu k darwinismu, ale ani v příklonu k evoluční perspektivě zřejmě nemůžeme dost dobře spatřovat přímý zrod environmentálního přístupu ve filosofické oblasti – nanejvýš jde jen o tendenci či směřování k jinému než ryze antropickému úhlu pohledu“ (s. 87).

V kapitole Od krásy ke kritice civilizace z postrehov o myslení v úvode 20. storočia ocenil Jemelka komplexný charakter zmýšľania hlavne v *Antieve* od A. Pammrovej, českej predchodkyne ekofeministického myslenia (maskulínna deformácia sveta musí byť prekonaná uskutočnením pravého ľudstva, s. 104), kriticky, naopak, hodnotí utopický projekt oslobodenia ľudstva od slovenského kňaza J. Malíarika (s. 112-116). Zaujímavé prepojenia nachádza Jemelka vo filozofii katolíckych autorov (vzťah medzi pôdou, tradíciou katolicizmu a mravnosťou u J. Čepa; technika ako nástroj ľudského boja s prírodou u D. Pecku; celostné

chápanie zdravej krajiny u V. Úlehlu, s. 110-123), nenachádza však u nich samotnú reflexiu problému prostredia, rovnako ani prekročenie antropocentrického nazerania sveta.

K podobným záverom prišiel P. Jemelka aj pri analýze textov z vojnovnej etapy našich dejín. Dôvodom boli známe obmedzenia kultúrneho a vedeckého života v protektorátnych Čechách a Morave, na Slovensku ním bola hlavne tematická redukcia. I napriek nepriaznivým kontextom dobovej politiky nachádza Jemelka v slovenskej filozofickej diskusii jej relatívne pluralitný charakter, čo podľa neho neskôr zjednodušujúco odmietli najmä marxistickí autori (s. 127-129).

V budovateľskej povojnovej ére (podľa autora obdobie rokov 1948 – 1960) prevažovala v myslení o probléme prostredia (a vzťahoch k prírode) často marxistická predstava o „poručení větru, dešti“ (s. 134), ktorá bola typickým panským prístupom k prírode. Ilustruje ju na príklade diela A. Siráckeho *Umierajúca civilizácia* (1946). Okrem neho nebola v 50. rokoch téma prostredia vôbec reflektovaná. Siráckeho rozporuplné a utopické myšlienky o ľudskom tvorivom vývoji, ktorému môže naplno poslúžiť príroda, prirovnáva Jemelka v závere podkapitoly k súčasnému technokratickému variantu liberalizmu (s. 140).

V 60. rokoch Jemelka poukazuje na diela autorov, ktorí sa v predchádzajúcom období museli odmlčať (napr. S. Štúr, I. Hrušovský a i.) a ktorí prinášali environmentálnu reflexiu v širšom kontexte (ničenie kultúrnych pamiatok pri dopravných projektoch v Bratislave; upozornenie na globálne problémy ľudstva a pod.). U Štúra bol prekvapivým paradox jeho vitalistickej príslušnosti a viery v techniku, u Hrušovského Jemelka oceňuje prekročenie doktríny marxizmu (dehumanizujúce aspekty vedecko-technickej revolúcie) a jeho nesubstančný ontologický koncept (s. 140-148).

V kapitole o probléme prostredia v dobe normalizácie nachádza Jemelka teoretickú prácu často vymenenú za ideologizáciu a poukazovanie na zradcov, všíma si však aj to, že napriek negatívnym spoločenským pomeroch vychádzali i pôvodné práce z axiológie, estetiky, kulturoológie, logiky, metodológie vied, ako aj preklady klasických autorov (nielen preklady sovietskej literatúry ako v 50. rokoch). P. Jemelka tak v tomto období vidí postupnú tematickú diferenciaciu: environmentálna téma sa napája najmä na v predchádzajúcom období reflektovanú vedecko-technickú revolúciu (hlavne v nadväznosti na prelomovú prácu R. Richtu z roku 1966 *Civilizace na rozcestí*, s. 149-152). Priamu reflexiu prostredia prvýkrát objavuje aj na stránkach *Filosofického časopisu* (1977, 1979).

P. Jemelka sa tak nestotožňuje so zjednodušujúcimi závermi niektorých autorov, ktorí hovoria o bezcennosti a nezaujímavosti filozofickej produkcie normalizačných rokov. Ako kľúčový sa mu javí diskurzívny aspekt uznania existencie problému prostredia ako takého (s. 154).

V slovenskej filozofii z tohto obdobia považuje P. Jemelka za priekopnícke a systematizujúce dielo E. Dudu *Vedeckotechnická revolúcia* (1974), v ktorom už za negatívne aspekty vedy a techniky nemôže len kapitalistický systém, ale majú objektívnejší charakter (výrazne sa tým dištancuje od pokrokárskej verzie A. Siráckeho). Podobné stanovisko mali autori diela *Trójsky kôň civilizácie* z roku 1975 (I. Fratrič, K. Chalupa, J. Králik), ktorí namiesto konfrontácie zdôraznili nevyhnutnú medzinárodnú spoluprácu národov.

P. Jemelka tento prístup hodnotí pozitívne ako uprednostnenie akéhosi európskeho paternalizmu pred ideológiou vodcovstva socialistickej sústavy (s. 169-170).

Diskusný charakter skúmaného obdobia zabezpečuje Jemelka interpretáciou diela R. Šímu (*Zápas o vedeckotechnickú revolúciu* z roku 1977), pre ktorého bol problém prostredia ideologickým falzom (s. 171). Rozporuplnú dobovú atmosféru „prestavby“ vidí P. Jemelka aj u L. Hohoša (*Vedecko-technická revolúcia a budúcnosť ľudstva* z roku 1985). Na jednej strane ňo oceňuje uznanie problému prostredia v oboch svetových sústavách a celostný prístup vyjadrený v jednotiacom prístupe nespoločujúcich špeciálnych vied pod taktovkou filozofie, zároveň si však všíma jeho dobové spoliehanie sa na neobmedzený rozvoj (s. 173-174).

P. Jemelka pri svojom hodnotení prekračuje filozofickú reflexiu prostredia: poukazuje napríklad na interné dokumenty štátnej správy (1984), ktorá sa svojimi usmerneniami snažila obmedziť reflexiu vnímanú ako kritiku socialistickeho systému (s. 175-176). Záujem o problémy prostredia dokladuje tiež v prírodovednej oblasti (deskripcie československej prírody a jej ohrození), v oblasti práva (upozornenia na absenciu práva ŽP), v oblasti výchovy a zdravotníckej osvety, v estetickej, ekonomickej, sociologickej oblasti a pod. Práve v poslednej uvedenej oblasti upozorňuje na problematiku jednostrannosti hodnotenia skúmaného obdobia ako len „doby strachu“ (ako uvádza neanonymný prieskum medzi slovenskými vedcami, s. 186).

Pri opise reflexií pochádzajúcich z oblasti disentu autor analyzuje najmä prístupy M. Šimečka, M. Kusého a L. Drožďa. Zatiaľ čo M. Šimečka z environmentálnych dôvodov hlavne rehabilituje utopické myslenie, M. Kusý podľa Jemelku zase využíva problém prostredia prevažne ako prostriedok k polemike so socialisticou ideológiou, pričom sa uchýľuje aj k deformovaným postupom (selektuje pramene, keď polemizuje skôr s dobovými ideologickými príručkami, domácu filozofickú reflexiu ignoruje alebo prehliada z dôvodu jej údajnej bezcennosti, s. 199-203).

Najvýznamnejším autorom disentu pri reflexii problému prostredia je podľa Jemelku L. Drožď, ktorý publikoval hlavne v časopise *Vokno*, v ktorom bolo najväčšie zastúpenie environmentálnej problematiky vôbec. Riešenie krízy videl Drožď v aktivitách disentu a undergroundu, v tomto zmysle apeloval na domáce hnutia, aby konečne dozreli (s. 203-205). K autorom disentu reflektujúcim prostredie či súvisiacu techniku by bolo určite vhodné zaradiť aj analýzy textov o technike od J. Patočku, autor ho však spomína len v krátkosti (s. 194). *Kacířské eseje o filosofii dějin*, ktoré spomínanú problematiku obsahujú, však patria k Patočkovým najznámejším a najviac citovaným dielam, preto nie je na mieste autorovi publikácie vyčítať, že sa reflexii tohto diela nevenoval.

Celkovo hodnotí neoficiálnu tvorbu Jemelka skôr kriticky – okrem relatívne nízkeho zastúpenia reflexie problému prostredia vníma negatívne jej účelovosť (podobne ako u ideologických oponentov hlavne na začiatku normalizácie). Preto oceňuje všetkých tých autorov, ktorí prekonalí dobový rámec reflexie a porozumeli problému prostredia ako hlbšiemu a univerzálnejšiemu fenoménu.

Jemelkovo dielo je pre čitateľa prínosné nielen zmapovaním a zhodnotením vývoja česko-slovenského prístupu k problému prostredia a prírody, ale aj širším kritickým vhlľadom

do česko-slovenského myslenia. Je napísané zrozumiteľne, a preto je prístupné i pre študentskú a širšiu čitateľskú obec.

Slavomír Lesňák

Slavomír Lesňák
Katedra občianskej výchovy
Pedagogická fakulta MU Brno
Poříčí 538/31
603 00 Brno
Česká republika
e-mail: slavo.lesnak@gmail.com

ANDREA JAVORSKÁ – LENKA KOCINOVÁ – SIMONA WAGNEROVÁ (eds.):

(Meta)filozofia – prax

Bratislava: SFZ pri SAV 2016, 407 s.

V dňoch 21. – 23. októbra 2015 sa v Kongresovom centre hotela Holiday Inn v Bratislave uskutočnil v poradí už piaty Slovenský filozofický kongres.¹ Organizátori podujatia – Slovenské filozofické združenie pri SAV a Filozofický ústav SAV – privítali 80 aktívnych účastníkov, a to nielen zo Slovenska, ale aj z Čiech, Poľska, Rakúska, Ukrajiny a Ruska. Punc dodal udalosti okrem iného aj fakt, že záštitu nad podujatím prevzal prezident Slovenskej republiky Andrej Kiska. Tento filozofický sviatok sa niesol v znamení nanajvýš aktuálnej ústrednej témy, ktorou bol vzťah medzi filozofiou a praxou, resp. metafizikou a praxou. Dokladom o mimoriadne bohatej diskusii je viac ako štyristostranový zborník vedeckých príspevkov, z ktorých väčšina je v slovenčine, tie zvyšné v poľštine, angličtine a češtine.

Úvodné príhovory riaditeľa Filozofického ústavu SAV Tibora Pichlera a predsedníčky SFZ pri SAV Andrey Javorskej okrem iného zdôrazňujú, že na 5. kongrese si účastníci pripomenuli dve výročia: 20. výročie založenia tradície filozofických kongresov a 200. výročie narodenia Ľudovíta Štúra. Organizátori sa rozhodli poukázať na Štúrov

---

¹ O kongrese informovali L. Čupková v časopise *Filozofia* (2016): Správa z V. Slovenského filozofického kongresu (Meta)filozofia – prax. *Filozofia*, 71 (1), 79-81 a K. Henčová v časopise *Philosophica Critica* (2015): V. slovenský filozofický kongres „(Meta)filozofia – prax“. *Philosophica Critica*, 1 (2), 105-106.